

ΝΕΑΙ ΠΗΓΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΕΜΩΝΙΔΕΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

(Πί ν. 39 - 40 · Σ χ έ δ. 1)

*Εἰς τὴν ἱερὰν μνήμην
τοῦ Ἰωάννου Κ. Παπαδημητρίου*

Ἐσχάτως εἶδον τὴν δημοσιότητα μελέται περὶ τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς ἐν Ἀττικῇ δράσεως τοῦ Αἰγυπτίου ναυάρχου Πατρόκλου. Δι' αὐτῶν ἐγένετο προσπάθεια, βάσει ἀνασκαφικῶν δεδομένων καὶ νομισματικῶν εὑρημάτων, νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ Πάτροκλος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου δὲν περιορίσθη εἰς τὴν ἔναντι τοῦ Σουνίου νῆσον, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν φιλολογικῶν πηγῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν στρατιωτῶν του ἵδρυσε φρούρια - στρατόπεδα εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς, ἀπὸ τοῦ Ραμνοῦντος μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Ζωστήρ, καὶ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν κατὰ ξηρὰν πόλεμον ἔναντιον τοῦ πολιορκουμένου τὰς Ἀθήνας Ἀντιγόνου Γονατᾶ.

Τὴν ἀποψιν ταύτην ἦλθε νὰ στηρίξῃ τιμητικὸν ψήφισμα, τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Νεμέσεως ἐν Ραμνοῦντι, δημοσιευόμενον κατωτέρω¹.

Στήλη μετ' αετώματος², ἑλλιπῆς κάτω, ἐξ ὀκτῶ συγκεκολλημένων τεμαχίων (Πί ν. 39). Σημαντικαὶ ἐλλείψεις ἀριστερά: ὕψος 0,65, πλάτος 0,55, πάχος 0,11 μ., ὕψος γραμμάτων 0,005 - 0,010 μ. Εὑρέθη ἐντὸς τῆς ὀπίσω τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ραμνοῦντος δεξαμενῆς³, κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς, τὸ θέρος τοῦ 1960. Ἐκ τοῦ κάτω μέρους τῆς στήλης σφύζονται ἀκόμη δύο ἐνεπίγραφα τεμάχια, τὸ πρῶτον⁴, ὕψους 0,10, πλάτους 0,10, πάχους 0,04 μ., περιέχει λείψανα πέντε στίχων, τὸ δεύτερον⁵, ὕψους 0,14, πλάτους 0,16, πάχους 0,05 μ., φέρει ἐντὸς χαρακτοῦ στεφάνου κλάδου ἐλαίας δύο λέξεις.

1. Ἡ ἐπιγραφὴ εὑρέθη κατὰ τὰς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ τότε (1960) Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Ἰωάννου Δ. Κοντῆ γενομένης ἐργασίας ἐν Ραμνοῦντι. Ὁ κ. Κοντῆς μοῦ παρεχώρησε τὸ δικαίωμα τῆς δημοσιεύσεως τοῦ σημαντικωτάτου αὐτοῦ κειμένου, πολῦτιμοὶ δὲ ὑπέβησαν αἱ ὑποδείξεις του καὶ αἱ συμβουλαὶ του σχετικῶς πρὸς τὰ προβλήματα τῆς τοπογραφίας τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς περιοχῆς του. Τοῦ ἐκφράζω τὰς θερμότητας εὐχαριστίας μου.

Ἡ ἐπιγραφὴ ὑπῆρξε τὸ θέμα φροντιστηρίου εἰς τὸ Institut d'Épigraphie Grecque τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Lyon, εἰς τὸ πλαίσιον τῶν μαθημάτων τοῦ καθηγητοῦ κ. Jean Pouilloux. Ὁ κ. Pouilloux ἔδειξεν ἐξ ἀρχῆς μέγαν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μελέτην αὐτῆς καὶ ποικιλοτρόπως με ἐβοήθησεν εἰς αὐτήν, εἰς τὸ φιλόξενον περιβάλλον τοῦ Institut d'Épigraphie Grecque. Αἱ εὐχαριστίαι μου εἶναι ἐλαχίστη ἐκφρασις ἀνταποδόσεως, δι' ὅσα ἀφελήθην ἐκ μέρους του.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν κ. Louis Robert διὰ τὰς πολυτίμους ὑποδείξεις του, αἱ ὁποῖαι διεσάφησαν σημεῖα τοῦ κειμένου.

2. Μουσεῖον Ραμνοῦντος ἀριθ. 1.

3. ΑΔ 16 (1960) : Χρονικά σ. 37.

4. Μουσεῖον Ραμνοῦντος ἀριθ. 2.

5. Μουσεῖον Ραμνοῦντος ἀριθ. 3.

[το]ὺς στρατιώτας

Στίχ. 5: ΠΕΙΘΔΗΜΟΥ ὁ λίθος.

Στίχ. 13: ΓΙΝΗΤΑΙ ὁ λίθος.

Εἰς τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον τῆς μετατροπῆς τοῦ *η* εἰς *ει* (π.χ. στίχ. 16: τιμεῖ). Ἡ ἰδιάζουσα αὕτη γραφή παρατηρεῖται ἐν Ἀττικῇ καὶ Εὐβοίᾳ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Δ' αἰῶνος π.Χ. καὶ ἀποδίδει τὴν γενικὴν τάσιν τῶν μακρῶν φωνηέντων νὰ βραχύνωνται, ἐφ' ὅσον εὐρίσκονται εἰς πρώτην θέσιν ἐντὸς διφθόγγου⁷.

Περὶ τῆς γραφῆς τῆς ἐπιγραφῆς δύναται νὰ παρατηρηθῇ γενικῶς, ὅτι ὁ χαρακτὴρ δὲν σύρει τὸ ἐργαλεῖον ἐπὶ τοῦ λίθου, ἀλλὰ σχηματίζει τὰ εὐθέα τμήματα τῶν γραμμάτων δι' ἑνὸς κτυπήματος. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται καὶ ἡ ἀμελής πωσ ὄψις τῆς γραφῆς.

Τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων ποικίλλει· οὕτως ἡ γραφή ἐμφανίζεται ἀκανόνιστος, πάντοτε ὅμως οἱ στίχοι βαίνουν ἐπὶ μιᾶς νοητῆς εὐθείας. Τὸ *Ο* ἄλλοτε εἶναι μικρότερον τῶν λοιπῶν γραμμάτων, ἄλλοτε ἰσομέγεθες, τὸ *Θ* φέρει κεντρικὴν στιγμὴν· τοῦ *Π* ἡ ὀριζόντιος κεραία ἐξέχει ἐνίοτε ὀλίγον καὶ εἰς τὰς δύο πλευράς, τοῦ *Ω* αἱ δύο κάτω ἐξοχαὶ κλίνουν πρὸς τὰ ἄνω. Τὸ *Α* ἐμφανίζει τὴν ὀριζοντίαν κεραίαν ἄλλοτε εὐθείαν, ἄλλοτε καμπύλην, ἄλλοτε δὲ τεθλασμένην, ἐνῶ τοῦ *Σ* αἱ ἀκραῖαι κεραφαὶ ἐνίοτε εἶναι ὀριζόντιαι. Τὸ *Υ* εἶναι πάντοτε μεγαλύτερον τῶν λοιπῶν γραμμάτων, τοῦ δὲ *Ε* αἱ ὀριζόντιαι κεραφαὶ πολλάκις δὲν ἐνοῦνται μὲ τὴν κάθετον ἕνεκα τοῦ τρόπου χαράξεως.

Ἐκ τῶν δύο διασωθέντων τεμαχίων τοῦ κάτω μέρους τῆς στήλης δυνάμεθα νὰ ἀνασυστήσωμεν εἰς γενικὰς γραμμάς μέρος τοῦ ἐλλείποντος τμήματος.

Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 θραύσματος (Π ἰ ν. 40 α) φαίνεται ὅτι στεφανοῦνται ὁ Ἐπιχάρης διὰ τὴν ἀρετὴν του καὶ τὴν ἐν γένει φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν περὶ τὸ φρούριον, τὸ ἱερὸν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ραμνουσίων.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 τεμάχιον (Π ἰ ν. 40 γ) φέρει ἐντὸς στεφάνου δύο λέξεις: [το]ὺς στρατιώτας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι μετὰ τοῦ Ἐπιχάρους, ὅστις θὰ ἐτιμήθη διὰ χρυσοῦ στεφάνου, ἐτιμήθησαν καὶ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ διὰ στεφάνου ἐκ θαλλοῦ⁸.

Σημεῖα τινα τοῦ κειμένου, ἰδίᾳ τῶν ἀποκαταστάσεων, ἀπαιτοῦν διὰ τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῶν ἐρμηνείαν βάσει παραλλήλων κειμένων.

Στίχ. 5 - 6: *κα[ὶ] τάξαν]τος ἐπὶ τὴν χώραν τὴν παραλίαν.*

Ἡ συμπλήρωσις, ὀφειλομένη εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Louis Robert, ἐνισχύεται ὑπὸ ἀναλόγου χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους⁹ περὶ τῆς τοποθετήσεως εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως τῶν στρατηγῶν: *καὶ τούτους διατάττουσι τῇ χειροτονίᾳ.* Ὁ στρατηγὸς ἐπὶ τὴν χώραν τὴν παραλίαν εἶχε τὰ καθήκοντα φυλάξεως τῆς παραθαλασσίας περιοχῆς Ραμνοῦντος - Σουνίου¹⁰. Πρώτη μνεῖα ἰδιαιτέρας ἀπασχολήσεως στρατηγοῦ μὲ τὴν περιοχὴν αὐτὴν εὐρίσκεται εἰς ἑλληπῆ ἐπιγραφὴν τοῦ τέλους τοῦ Δ' αἰῶνος π.Χ.¹¹ Ἡ φροντίς ὅμως τοῦ ἀγνώστου στρατηγοῦ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης διὰ

7. M. Lejeune, *Traité de Phonétique grecque*, σ. 196 παράγρ. 210.

8. Περὶ στεφανώσεων ἐν Ραμνοῦντι βλ. J. Pouilloux, *La Forteresse de Rhamnonte* ἀριθ. 3, 7, 12, 13, 15, 18· στεφάνωσις στρατιωτῶν αὐτόθι ἀριθ. 21: *ἐπανέσαι δὲ καὶ τοὺς στρα[τιώτας] μετ' αὐτοῦ καὶ στεφανώσαι[ν] ἕκαστον αὐτῶ]ν θαλλοῦ στεφάνου.*

9. Ἀθηναίων Πολιτεία LXI.

10. J. Pouilloux, *La Forteresse*, σ. 20 - 22

11. IG II² 1260.

τήν περιοχήν τῆς παραλίας, ἐκδηλοῦται ἐντὸς τοῦ γενικωτέρου πλαισίου τῆς ἐπὶ τὴν χώραν στρατηγίας του. Ὁ Ἐπιχάρης εἶναι ὁ πρῶτος μαρτυρούμενος στρατηγός, ὅστις εἶχε τὰ ρητῶς ἀναφερόμενα καθήκοντα τῆς φυλάξεως τῆς περιοχῆς Ραμνοῦντος - Σουνίου¹².

Στίχ. 6 - 7 : *καλῶς καὶ φιλοτίμως ποησάμενος τῆς [φυλακῆς τ]ῆν ἐπιμέλειαν.*

Ὁ στίχος συμπληροῦται συμφώνως πρὸς παρομοίας ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ραμνοῦντος. Οὕτω¹³, ὁ Δικαίαρχος Ἀπολλωνίου Θριάσιος κατασταθεὶς μετὰ τοῦ πατρὸς Ἀπολλωνίου ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀν[τ]ιγ[ό]νου ἐπὶ τὴν φυλακὴν τοῦ φρουρίου καλ[ῶς] καὶ φιλοτίμως ἐπεμελήθη τῆς τε φυλακῆς τοῦ φρουρίου καὶ τῶν οἰκούντων ἐν αὐτῷ. Ἐν συνεχείᾳ ὁ αὐτὸς στρατηγός κατασταθεὶς εἰς Πάνακτον καλῶς καὶ εὐδόξ[ως] ἐπεμελήθη τῆς τε τοῦ φρουρίου φυλακῆς. Ἄλλος στρατηγός¹⁴, ὁ Θεότιμος Θεοδώρου Ραμνούσιος τῆς τε φυλακῆς ἐπεμελήθη τῆς κατὰ τὴν χώραν, οὐθὲν ἐνλείπων φιλοτιμίας τῶν καθηκόντων εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ὀχύρωσιν φρουρίων. Ὁ ξεναγὸς Διονύσιος Ἀρτεμιδώρου Κλαζομένιος τιμᾶται¹⁵ ὑπὸ τῶν δημοτῶν, διότι τῆς φυλακῆς συνεπιμελήτασι τοῦ χωρίου μετὰ τῶν ἐπιμελητῶν.

Στίχ. 7 : *τό τε φρούριον διέσωσεν τῷ δήμῳ πολέμον ὄντος.*

Ἡ διάσωσις τοῦ φρουρίου, δηλαδὴ ἡ ἀσφαλῆς διατήρησις αὐτοῦ, εἶναι τὸ κύριον μέλημα τοῦ στρατηγοῦ. Τοῦτο σχετίζεται ἄμεσα πρὸς τὴν ἡρεμον καὶ ἀκίνδυνον διαβίωσιν τῶν δημοτῶν, οἱ ὅποιοι ποικιλοτρόπως ὠφελοῦνται ἐκ τοῦ φρουρίου. Δὲν παραλείπεται δὲ νὰ διακηρυχθῇ καὶ νὰ τονισθῇ αὐτὴ ἡ κυρία φροντίς τοῦ στρατηγοῦ. Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Θεότιμος¹⁶ παραλαβὼν τὰ φρούρια διεφύλαξεν μετὰ τῶν πολιτῶν, ἐφρόντισεν δὲ καὶ τῶν παρῶν τῶν τεταγμένων ὑφ' αὐτὸν ὅπως ἂν τὸ ἴσον ἕκαστος λειτουργῶν συνδιασώζῃ τὸ φρούριον τῷ δήμῳ.

Στίχ. 8 : *[τούς τε σιτικούς καὶ] τοὺς ξυλίνοὺς καρποὺς μέχρι τριάκοντα σταδίων συνεκόμισεν.*

Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ στίχου, ὀφειλομένη εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Louis Robert, δικαιολογεῖται ἐξ αὐτῶν τῶν καλλιιεργειῶν τῆς πεδιάδος τοῦ Ραμνοῦντος. Καὶ σήμερον ἀκόμη περιορίζονται αὐταὶ εἰς ὀλίγα ὀπωροφόρα, τοὺς ξυλίνοὺς καρπούς, τὴν ἄμπελον καὶ τὸν σῖτον, ὅστις δὲν ἔχει ἀνάγκην ὕδατος εἰς τὴν ἄνυδρον αὐτὴν περιοχὴν.

Πολλάκις ὁ σῖτος καὶ οἱ καρποὶ τῶν δένδρων ἀπαντοῦν ὁμοῦ εἰς ἐπιγραφὰς¹⁷, συνήθως ὁμοῦ ἀναφέρονται κεχωρισμένως¹⁸.

12. Πιθανὸν εἶναι ὁ Θεόκριτος Ἀλκιμάχου Μυρρινούσιος νὰ διετέλεσεν στρατηγός ἐπὶ τὴν παραλίαν πρὸ τοῦ Ἐπιχάρου. Ἡ ἐπιγραφή IG II² 2856 (παρὰ Pouilloux, La Forteresse ἀριθ. 12), ἣτις τὸν ἀναφέρει ὡς στρατηγὸν ἐπὶ τὴν παραλίαν, ἀναγράφει τέσσαρας στεφανώσεις αὐτοῦ δι' ἰσαριθμοὺς στρατηγίας του. Ὁ Pouilloux ἔ.ἀ. σ. 85 ὑποστηρίζει ὅτι καὶ αἱ τέσσαρες ἡσκήθησαν εἰς τὸν τομέα τῆς παραλίας. Ἡ δευτέρα ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἡσκήθη ἐπὶ Κλεομάχου ἄρχοντος τὸ 262 - 61. Ἡ πρώτη, τῆς ὁποίας δὲν ἐσώθη τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος, ἔαν ἦτο ἐπὶ τὴν παραλίαν ἢ θά ἡσκήθη ἐπὶ Διογνήτου ἄρχοντος τὸ 264 - 63 ἢ ἐπὶ Πολυστράτου ἄρχοντος τὸ 263 - 62 ἢ πρὸ τοῦ 265 - 64, ἐφ' ὅσον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο στρατηγός ἐπὶ τὴν παραλίαν ἦτο ὁ Ἐπιχάρης.

13. J. Pouilloux, La Forteresse, ἀριθ. 15.

14. αὐτόθι ἀριθ. 19.

15. αὐτόθι ἀριθ. 21.

16. αὐτόθι ἀριθ. 19.

17. IG II² 2492: *χρόνος ἄρχει τῆς μισθῶ τοῦ Δημητρίου καρποῦ Εὐβουλος ἄρχων, τοῦ δὲ ξυλίνου ὁ μετ' Εὐβουλον* παρὰ Στράβωνι (5, 4, 3) ἀναφέρεται «οἰκοῦσι δ' ἀπὸ τῶν ὀρέων ἀρξέμενοι μέχρι τῶν πεδίων καὶ τῆς θαλάττης, ἐπὶ μῆκος ἠδὲ ξημένῃ ἔχοντες μᾶλλον ἢ πλάτος τὴν χώραν, ἀγαθὴν πρὸς ἅπαντα, βελτίω δὲ τοῖς ξυλίνοις καρποῖς ἢ τοῖς σιτικοῖς».

18. Σιτικός καρπός: Διονύς. Ἀλικαρνασσεὺς VII, 28, Σοῦδα ἐν λ. σῖτος· Διόδωρος Σικελιώτης

Στίχ. 9: καταστησάμενος κρηπτούς.

Τὸ ἐπίθετον ἐνταῦθα ἔχει πιθανῶς σχέσιν πρὸς μίαν κατασκευὴν διὰ τὴν ἀπόκρυψιν τῶν γεννημάτων. Εἰς τοιαύτας δὲ περιπτώσεις ἢ οὕτω χαρακτηριζομένη κατασκευή κρύπτεται ὑπὸ τὸ ἔδαφος¹⁹, ἔχομεν δηλαδή ὑπογείους σιτοβολῶνας. Ποῖος ὁ λόγος ὅμως τῆς ὑπὸ τὸ ἔδαφος ἀποκρύψεως τῶν γεννημάτων, ἐφ' ὅσον ταῦτα ἠδύναντο νὰ φυλαχθοῦν καὶ εἰς ἐπιγείους ἀποθήκας; Τοῦτο θὰ ὀφείλεται εἰς τὸ ἀνάμαλον καὶ ἀβέβαιον τῶν περιστάσεων, αἵτινες ἐπέβαλλον τὴν ἀσφαλεστέραν ἀπόκρυψιν τῶν τροφίμων. Ἡ βλάβη τῆς ἐπιγραφῆς ὅμως δὲν ἐπιτρέπει νὰ γνωρίζωμεν μετὰ βεβαιότητος τί προσδιορίζεται διὰ τῶν ἀνωτέρω²⁰.

Στίχ. 9 - 10 : ἐπὶ τὰς σκοπιάς παρεφε]δρευόν αὐτὸς μετὰ τῶν στρατιωτῶν.

Ἵως σκοπιαὶ ἐννοοῦνται ἐνταῦθα ἐπίκαιρα σημεῖα εὕρισκόμενα κυρίως ἐπὶ ἐξάρσεων τοῦ ἐδάφους, ὡς οἱ πέριξ τῆς πεδιάδος τοῦ Λιμικοῦ λοφίσκοι ἢ οἱ ἐντὸς αὐτῆς εὕρισκόμενοι, ἀπὸ τῶν ὁποίων δύναται τις νὰ ἐπιτηρῇ ὀλόκληρον τὴν πεδιάδα²¹. Αἱ σκοπιαὶ ἤτο δυνατόν νὰ εἶναι καὶ ἐπὶ τῶν μεγάλων καὶ πυκνῶν δένδρων τῆς πεδιάδος²².

Ἐξία τονισμοῦ εἶναι ἡ ὁμοιότης, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει χωρίον παρὰ Πολυβίω²³ πρὸς τὴν ἐν Ραμνοῦντι κατάστασιν : τὰ μὲν δύο μέρη τῆς δυνάμεως ἐπὶ τὴν σιτολογίαν ἐξέπεμπε προστάξας καθ' ἡμέραν τακτὸν ἀναφέρειν μέτρον ἕκαστον τοῖς ἰδίοις ἐπιβολῆν τοῦ τάγματος τοῖς προκεχειρισμένοις ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν ταύτην, τῷ δὲ τρίτῳ μέρει τὴν τε στρατοπεδίαν ἐτήρει καὶ τοῖς σιτολογοῦσιν παρεφῆδρευε κατὰ τόπους. οὔσης δὲ τῆς μὲν χώρας τῆς πλείστης εὐεφόδου καὶ πεδιάδος.

Στίχ. 10 - 11 : ὅπως ἀσφαλῶς γένηται ἡ [συγκομιδὴ τῶν κ]αρπῶν τοῖς γεωργοῖς.

Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ στίχου 11 γίνεται σχεδὸν αὐτομάτως, πολλὰ δὲ εἶναι τὰ παράλληλα παραδείγματα ἐξ ἐπιγραφῶν²⁴.

Στίχ. 11 - 12 : τε[τήρ]ηκεν δὲ καὶ τὰς ἀμπέλους ἐφ' ὅσον [κυριεύω]ν ἦν τῆς χώρας.

Ἡ ἀμπελος εἶναι μία τῶν καλλιεργείων τῆς πεδιάδος τοῦ Ραμνοῦντος, σήμερον δὲ κατέχει τὴν μεγαλυτέραν ἔκτασιν αὐτῆς. Ἡ διάσωσις τῶν ἀμπέλων ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καταστροφῆς τίθεται βεβαίως ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς προσπαθείας τοῦ Ἐπιχάρους πρὸς προστασίαν τῶν ἀγροτῶν. Ἡ σημασία δὲ τῆς ἀποτελεσματικῆς προστα-

V, 21, 5. Ἐόλιος καρπός: Πλάτων, Κριτίας 115 B· OGI 55· Clara Rhodos IX, 190· Ἀθηναῖος 3, 780· Μακκαβαίων A, 10, 29. Περὶ τοῦ συγκομίζω πρβλ. Revue des Études Roumaines 5 - 6 (1960), σ. 184 στίχ. 32 - 33: «δι' ὃ συνέβη τοὺς πολίτας κυριεῖσθαι πάντων τῶν ἀπὸ τῆς χώρας καρπῶν».

19. Ἡρόδοτος 4,201: κρηπτὴ τάφος· 3,146: κρηπτὴ διώρυξ· IG VII 4255: ὄχετος λίθινος κρηπτός.

20. Περὶ σιτῶν, ὑπογείων καὶ ἐπιγείων, ἐξ ἀφορμῆς τῆς δημοσιεύσεως ὑπὸ τοῦ Σ. Κουγέα εἰς τὰ Ἑλληνικά Ζ', σ. 177 κ.έ. τοῦ ἐκ Χαλκίδος διαγράμματος στρατιωτικῆς οἰκονομίας (IG XII Suppl. 644) ὁμιλεῖ ὁ Κ. Κουρουγιώτης εἰς Ἑλληνικά Η', σ. 173 - 180. Ἐκεῖ ἀναδημοσιεύει σχεδιάσμα ὑπογείου, δηλαδή κρηπτῶν, ἐν Κεφαλληνίᾳ σιτοβολῶνος, ληφθὲν ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Σ. Μαρινάτου εἰς AE 1932 σ. 29 εἰκ. 32.

21. Ξενοφῶντος Ἱππαρχικός 4, 10: «ὅταν γε μὴν προφυλάττειν δέη, ἐγὼ μὲν αἰεὶ ἐπαινω τὰς κρηπτὰς σκοπὰς τε καὶ φυλακάς· οὕτω γὰρ ἅμα μὲν τῶν φίλων φυλακαὶ γίνονται, ἅμα δὲ τοῖς πολεμίοις ἐνέδραι κατασκευάζονται».

22. Διόδωρος Σικελιώτης 3, 26: «σκοπὰς ποιεῖσθαι ἀπὸ δένδρων».

23. 3, 100, 8· περὶ τῆς λέξεως παρεφεδρεύω βλ. OGI 115, 182.

24. J. Pouilloux ἑ.ά., ἀριθ. 19: «τῆς τε φυλακῆς ἐπεμελήθη τῆς κατὰ τὴν χώραν ὅπως ἂν οἱ γεωργοῦντες ἔχωσι τὴν ἀσφάλειαν». Revue des Études Roumaines 5 - 6, 1960 : [δι]ε[φύ]λλαξε τὴν τε χώραν καὶ τὰ θέρη ἐποίησε τοὺς πολίτας ἰάβλαβεῖς συναγαγεῖν». IG II² 791 «[ἵνα κατὰ τὸν κ]ατάλοιπον χρόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ συνκ[ομιθῶσιν οἱ ἐκ γῆς κ]αρποὶ μετ' ἀσφαλείας». IG II² 1296 στίχ. 66: ἐπεμελήθη δὲ καὶ ὁπω]ς ἐκ τῆς χώρας οἱ σί]τοι μετ' ἀσφαλείας εἰσενεχθῶσιν, πρβλ. ἀνωτ. σημ. 18.

σίας τῶν ἀμπέλων καθίσταται σαφής, ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν χρόνον, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖται διὰ τὴν φύτευσιν, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀμπέλου καὶ τὴν παραγωγὴν καρποῦ. Ἐάν δὲ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ στίχου 12 εἶναι ὀρθή, αὐτονόητον τυγχάνει, ὅτι μέρος μόνον τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία ἀνήκεν εἰς τὸν Ραμνοῦντα, εἶχεν ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν του ὁ Ἐπιχάρης καὶ ὅτι εἰς τὴν λοιπὴν ὁ ἐχθρὸς ἐφήρμοζεν, ὡς μέρος τῆς πολεμικῆς του τακτικῆς, τὴν γνωστὴν ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δενδροτομίαν²⁵, ὡς σαφῶς παραδίδει ὁ Πausanias²⁶ περὶ τοῦ Ἀντιγόνου: *αὐτὸς ἐσβεβληκῶς ἔφθειρε τὴν χώραν.*

Στίχ. 12 - 13: *κατεσκευάκε δ' ἐκ τῶν [ιδ]ίων καὶ στοὰν ὅπως, ἂν τις εἴ χρεία παρακοιτῶσι πάντες καὶ ἐξ ἐτ[οί]μου ἂν δεῖ γίνηται ἡ βοήθεια.*

Οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἵππαρχοὶ ἐξελέγοντο συνήθως ἐκ τῶν πλουσίων Ἀθηναίων, λόγῳ τῶν δαπανῶν τὰς ὁποίας συνεπήγετο τὸ ἀξίωμα. Κατασκευαὶ χάριν τῆς πόλεως ἡ δῆμου ἢ ἱεροῦ εἶναι τι τὸ συνήθες²⁷.

Ἡ στοὰ κατεσκευάσθη εἰς θέσιν ἐπίκαιρον, ἄγνωστον μέχρι στιγμῆς. Θὰ ἦτο πρόχειρος κατασκευὴ φέρουσα ξυλίνην πρόστασιν ἐκ στύλων, ἐφ' ὅσον ὁ προορισμὸς τῆς, ἢ στέγασις στρατιωτῶν πρὸς ἄμεσον ἀντιμετώπισιν ἐπιθέσεως, ἦτο προσωρινός²⁸.

Ἡ ἐπιφυλακὴ τῶν στρατιωτῶν ἐγένετο εἰς στιγμὰς κινδύνου, ὡς ἀναφέρεται καὶ εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Τόμων τοῦ Α' αἰῶνος π.Χ.²⁹: *καταγράψαντ[ες] ἄνδρας ἐπιλέκτους τεσσαράκοντα καὶ πᾶσαν εἰσενεγκάμενοι φιλοπονίαν ἐφημερεύοντες ἐπὶ τῶν πυλῶν καὶ τὰς νύκτας παρ[α]κοιτοῦντες καὶ ἐφοδεύοντες διεφύλαξαν τ[ὴν] πόλιν ἕως τοῦ ἀποκατασταθῆρα[ι] τὸν δῆμον εἰς βελτίονας ἐλ[π]ίδας».*

Στίχ. 13 - 14: *ὠικοδόμηκε δὲ καὶ φυλακτήρια διττὰ καὶ κύνας [π]ροσκατέστησε το [ἴ]ς ὑπάρχουσιν.*

Τὰ φυλακτήρια ἦσαν ἀπλοὶ τετράγωνοι πύργοι μὲ πλείονας ὀρόφους· ἐχρησίμευον ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν ἐπιτήρησιν μιᾶς περιοχῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὴν διαμονὴν μικρᾶς φρουρᾶς. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ φρούρια, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἦτο περιορισμένος, τὰ φυλακτήρια ἦσαν πυκνά³⁰.

Τὴν μορφήν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἐπιχάρους κατασκευασθέντων φυλακτηρίων δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν γενικῶς βάσει τοῦ πλησίον τοῦ Ραμνοῦντος, παρὰ τὸ χωρίον Βαρνάβας, ἡρειπωμένου φυλακτηρίου³¹.

Ὁ χαρακτηρισμὸς διττὰ φανερώνει τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλακτηρίων, ἦτοι δύο· δὲν δύναται νὰ ὑπονοῆ τὴν μορφήν αὐτῶν, διότι τότε θὰ παρέμενεν ἄγνωστος ὁ ἀριθμὸς

25. Θεουκιδίδης Β, 19, 2· 21, 2.

26. Α, 1.

27. π.χ. IG II² 834 καὶ 1191.

28. Ἡ εἰκασία τοῦ καθηγητοῦ Α. Ὀρλάνδου πιθανῆς ὑπάρξεως στοᾶς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἐξετάζεται ἐν συνεχείᾳ. Ἴδιου προορισμοῦ στοὰ ὑπῆρχεν εἰς Ἀλάσαρνα τῆς Κῶ. Βλ. F. G. Meier, Griechische Mauerbauinschriften ἀριθ. 176: *«προχρησαμένο[ν] τε τοῦ σύμπατος δάμου τὰ ὑπάρχοντα ξύλα εἰς τὰν κατασκευὰν τᾶς στοᾶς εἰς τὰς τοῦ πολέμου χρείας, ἐφρόντισεν περὶ τὰς ἀποκα[τα]στάσιος, προεισενπορήσας ἐκ τῶν ἰδίων ἄτοκα τὰ χρήματα».*

29. Syll.³ 731

30. Βλ. Θεουκιδίδην Δ, 31· 33· 110. Ξενοφῶντος, Κύρου Παιδεία 7, 5, 12. Ἀριστοτ. ΑΠ 42. Πολιτικά 1331a20.

31. W. Wrede, Attische Mauern, σ. 32 ἀριθ. 82 εἰκ. 82. Περὶ φυλακτηρίων ἐν τῇ Ἀττικῇ ἰδίᾳ βλ. L. Chandler, JHS 46 (1926), σ. 19· A. Bon, BCH 54 (1930), σ. 187· N. Κοτζιάς, Νέος Ἑλληνομνήμων 16 (1922), σ. 481 - 82· John Kent, Hesperia 10 (1941), σ. 345 σημ. 1· J. Pouilloux, ἔ.ἀ. σ. 20.

των. Παράδειγμα ὁμοιον τῆς χρήσεως τῆς λέξεως ἔχομεν ἐκ τοῦ Ἡροδότου³²: ἐπὶ δὲ τοῖσι τούτων οὐροισι διξὰς τε πύλας διεξελάς και διξὰ φυλακτῆρια παραμείψεται.

Στίχ. 14: *κύνας [π]ροσκατέστησε το[ῖ]ς ὑπάρχουσι διδοὺς αὐτοὺς τὴν τροφήν.*

Ὁ στίχος οὗτος εἶναι ἡ πρώτη μαρτυρία χρήσεως κυνῶν εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ραμνοῦντος, ὄχι μόνον εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον εἰς ἣν ἀναφέρεται ἡ ἐπιγραφή, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παρελθόν. Ἡ χρῆσις τῶν κυνῶν εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν ἀρχαίων εἶναι συχνὴ καὶ ἄφθονα εἶναι τὰ παραδείγματα³³.

Στίχ. 15 - 16: *πεπόηκε δὲ και στρατήγιον, τὸ ἱερὸν [τῆς Νεμέσεως] κατασκευάσας.*

Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ στίχου 16 ὡς παρουσιάζεται, ἐμφανίζει δυσκολίας ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν. Θὰ ἀνέμενε τις ἐν ἐπίρρημα, τὸ ὅποσον νὰ προσδιορίζῃ τὴν μετοχὴν, ὁ χῶρος ὅμως τὸν ὅποσον καταλαμβάνουν τὰ δέκα γράμματα τῆς συμπληρώσεως, μόλις ἀρκοῦν δι' αὐτήν, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθῇ καὶ ἄλλη λέξις. Ἐὰν ὁ στίχος δὲν εἶχεν, ὡς συνεπληρώθη, ἀλλὰ τὴν θέσιν τοῦ ἐλλείποντος τμήματος τοῦ κειμένου κατελάμβανεν ἐπίρρημα, τότε θὰ ἔλειπεν ἡ προσδιορίζουσα τὸ ἱερὸν θεότης. Ὅτε ἐγένετο τὸ ψήφισμα πάντες οἱ περὶ τὸν Ραμνοῦντα ἐγνώριζον ποῖον ἦτο τὸ ἱερὸν, ὅπου ὁ Ἐπιχάρης εἶχεν ἐγκαταστάσει τὸ στρατηγεῖον του, ὥστε νὰ περιττεύῃ ἡ μνεία του. Πάντοτε ὅμως εἰς ἐπιγραφὰς ὡς ἡ ἐξεταζομένη, εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, ὄχι μόνον ἐν Ραμνοῦντι, ὅπου δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἱερά, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, ρητῶς μνημονεύονται αἱ λατρευόμεναι θεότητες τῶν ἱερῶν, ἔστω καὶ ἂν εἶναι πασιφανές, περὶ ποίου ἱεροῦ πρόκειται. Τὸ ἱερὸν τῆς Νεμέσεως ἐν προκειμένῳ εἶναι τὸ ἐπίσημον ἱερὸν τοῦ δήμου τοῦ Ραμνοῦντος, πάντοτε ὅμως μνημονεύεται ἐπωνύμως ὡς ἄκις πρόκειται περὶ αὐτοῦ³⁴.

Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ στρατηγεῖου εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Νεμέσεως ὑπαγορεύεται ἐκ στρατιωτικῶν λόγων, ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ εὐρίσκεται ὁ στρατηγὸς πλησιέστερα πρὸς τὴν ζώνην τῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ φρούριον, ἡ φυσικὴ ἔδρα τοῦ στρατηγοῦ, δὲν προσφέρεται κατὰ τὰς παρούσας στιγμὰς, διότι κείται μακρὰν. Ἡ μικρὰ ἀπόστασις ἱεροῦ - φρουρίου ἀποκτᾷ τώρα δυσμενῆ σημασίαν. Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὁ στρατηγὸς ἔχει ἀνά πᾶσαν στιγμὴν πλήρη εἰκόνα τῆς πεδιάδος καὶ τῶν πέριξ. Ἀντιθέτως ἐκ τοῦ φρουρίου, κειμένου παρὰ τὴν θάλασσαν, δύναται τις νὰ ἐπιτηρῇ τὸν νότιον Εὐβοϊκὸν κόλπον, ὄχι ὅμως καὶ τὴν πεδιάδα τοῦ Λιμικοῦ, διότι τὸ φρούριον εὐρίσκεται πολὺ χαμηλότερον αὐτῆς³⁵.

Στίχ. 16 - 17: *ὅπως εἶ ἐν τιμῇ και ἔχει καλῶς και εὐσεβῶς τοῖς [δημόταις].*

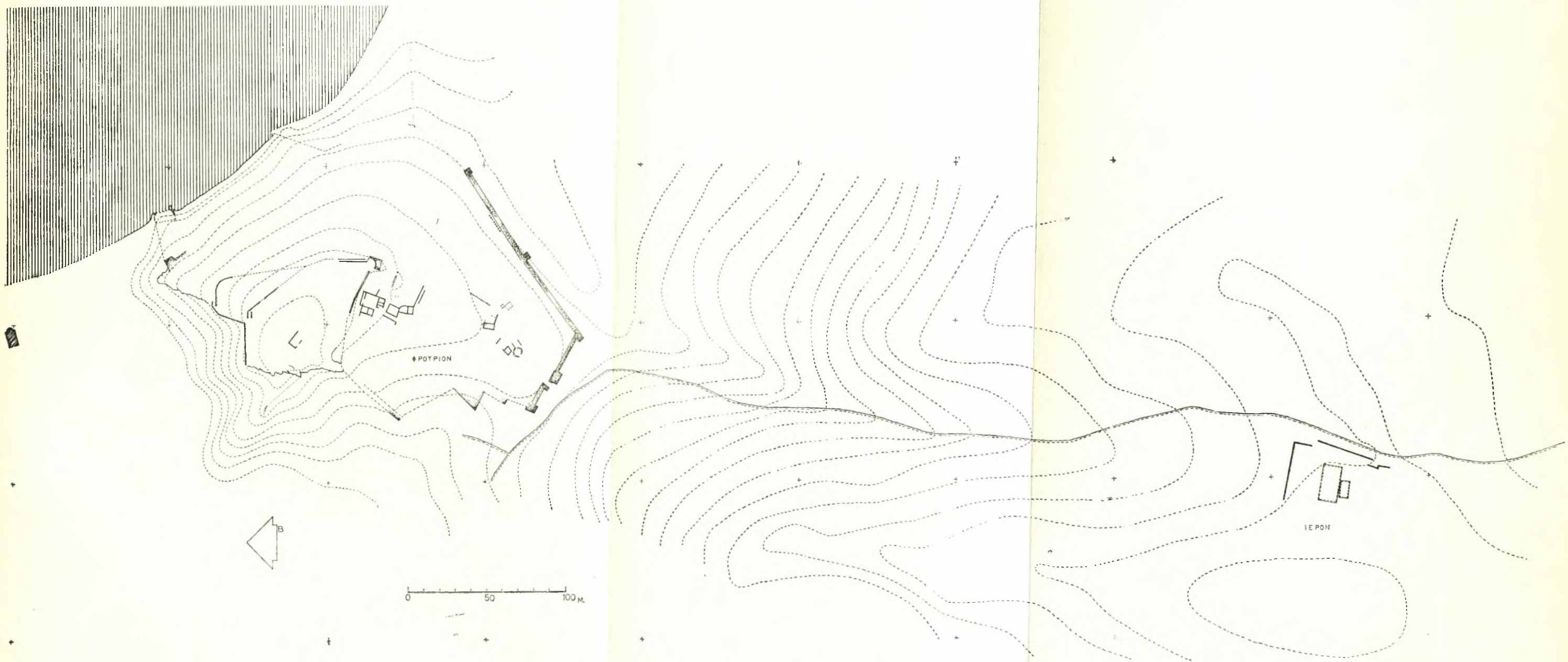
Εἰς τὸν στίχον 17 ἠδύνατο ἐπίσης νὰ συμπληρωθῇ [γεωργοῖς]. Τοῦτο ὅμως θὰ ἤρχειτο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν γενικὴν ἀναγνώρισιν τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκει ὁ Ἐπιχάρης, κατ' ἐπέκτασιν δὲ ὁ ἐκάστοτε στρατηγὸς τοῦ φρουρίου τοῦ Ραμνοῦντος. Τὸ ἐξεταζόμενον ψήφισμα εἶναι δημοτικὸν καὶ ἡ ἐπαινουμένη δρᾶσις τοῦ στρατηγοῦ εἶναι μία τῶν αἰτιῶν αἱ ὁποῖαι τὸ προεκάλεσαν. Ἐχει ἤδη παρατηρηθῆ, ὅτι κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα π.Χ. οἱ στρα-

32. Παρ' Ἡροδότῳ συναντῶμεν πολλάκις τὴν ἔννοιαν τοῦ δύο: 2, 44· 2, 169· 5, 39· 7, 205· 8, 142. Εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα ὀρίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν νεκρῶν ὡς παρὰ Peek, Griech. Versinschr. 500, 853, 1273, 1474. Παρ' Αἰσχύλῳ Προμ. Δεσμ. στίχ. 957 ὡς ἐπίσης καὶ παρὰ Πολυβίῳ 28, 19. Παρ. Ἡρακλειδῆ 23: *στοαὶ διτταί.*

33. Αἰνεῖας Τακτικὸς XXII, 14· XXII, 20. Πλουτάρχου Ἄρατος 8· 24. Πολύαινος II, 25· IV, 2, 16. P. Roussel, Les Κυνηγοὶ à l'Époque Hellénistique, REG 43 (1930), σ. 364 - 66.

34. Pouilloux, La Forteresse, ἀριθ. 15, 16, 21.

35. Πρβλ. J. Pouilloux ἔ.ἀ. σ. 15.

Σχέδ. 1. Τοπογραφικόν σχέδιον φρουρίου καί ἱεροῦ Νεμέσεως Ραμνουλῆτος

τηγοὶ καὶ γενικῶς ἢ φρουρὰ ἐν Ραμνοῦντι φροντίζουν νὰ εὐρίσκωνται ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τῶν δημοτῶν, πολλάκις δὲ συνεισφέρουν, παραλλήλως πρὸς τοὺς δημότας, χάριν τοῦ ἐξωραϊσμοῦ τοῦ ἱεροῦ τῆς Νεμέσεως³⁶.

Στίχ. 17 - 18: *εἰσεκόμισε δὲ καὶ πυρῶν μεδίμνους ΠΑ καὶ κο[ι]θῶν ΠΑ .*

Ὁ σίτος, ὁ ἄρτος τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ κριθή, ὁ χυλός, ἀπαντοῦν συνήθως ὁμοῦ ἐν τοῖς κειμένοις, ὡς εἰς τὸν ὄρκον τῶν ἐφήβων³⁷ ὄροι τῆς πατρίδος, πυροί, κριθαί, ἄμπελοι, ἐλάαι, συκαῖ.

Στίχ. 18 - 19: *διέδωκεν τοῖς τε πολίταις καὶ τοῖς στρατιώταις τῆς [κ]αθεστηκείας τιμῆς.*

Ὁ ἀποκλεισμός τοῦ Ραμνοῦντος ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου ἐδημιούργησε σπάνιν τροφίμων, συνέπεια δὲ τῆς σπάνιως αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ αὔξησις τῶν τιμῶν, φαινόμενον συχνότατον. Ἡ πώλησις εἰς τὴν *καθεστηκείαν* τιμὴν κατὰ τὰς δυσκόλους περιστάσεις ἐτύγχανε πάντοτε ἀναγνωρίσεως καὶ τιμῆς³⁸.

Στίχ. 19: *συνετάξατο δὲ καὶ ὑπέ[ρ] τῶν γινομένων αἰχμαλώτων.*

Περὶ τῆς ἐξαγορᾶς τῶν αἰχμαλώτων πρβλ. *προεισήνεγκε χρήματα ἐκ τῶν ἰδίων εἰς τὰ εἴκοσι τάλαντα τὰ συμφωνηθέντα ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων*³⁹.

Ἡ χρῆσις τοῦ ρήματος ἀνασφάζομαι (στίχ. 20), προκειμένου περὶ τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ ἐπαναπατισμοῦ αἰχμαλώτων, εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστική: *καὶ τῶν πολιτῶν [ἔ]να ἀπρηγμένον ἐπὶ θανάτῳ ἐξείλετο ἐκ τοῦ [δε]σμωτηρί[ου] καὶ ἀνέσωισεν*⁴⁰. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἄλλαι ἐπιγραφαὶ οὐδεμίαν μνειάν κάμνουν τῶν δούλων⁴¹.

Στίχ. 21 - 23: *ἐκόλασε δὲ καὶ τοῖς [κ]αθηγουμένους εἰς τ[ῆ]ν χώραν τοῖς πειραταῖς, λαβῶν καὶ ἐξετάσας αὐτούς, ὄν[τα]ς ἐκ τῆς πόλεως.*

Περὶ τῆς πειρατείας κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα καὶ ἐιδικῶς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ραμνοῦντος καὶ τὸν Εὐβοϊκὸν διαλαμβάνει ὁ καθηγητῆς κ. J. Rouilloux⁴². Σχετικὸν πρὸς τὰς

36. ἔ.ἀ. σ. 82 καὶ σημ. 8· σ. 133.

37. Louis Robert, *Études Épigraphiques et Philologiques*, σ. 302· SGHI Tod, 204· G. Daux, *Χαριστήριον εἰς Α.Κ. Ὁρλάνδον τόμ. Α'*, σ. 81. Ἄλλα παραδείγματα: Ἡρόδοτος 2, 36· IG II² 408· 2493· IG VII 2383· πρβλ. J. Rouilloux ἔ.ἀ. σ. 85 - 86 ἀριθ. 6 καὶ σ. 117.

38. Δημοσθ. πρὸς Φορμίωνα 39· IG II² 408· IG VII 4262· Syll² 354· L. Robert, *BCH* 59 (1935), σ. 440· Ἀθηνᾶ 1908, σ. 199. Τὰ ἀνάλογα παραδείγματα θὰ ἠδύναντο νὰ πολλαπλασιασθοῦν. Περὶ τοῦ *διέδωκεν* (στίχ. 18) πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴν ἐκ Ραμνοῦντος IG II² 1217 κατὰ συμπλήρωσιν τοῦ Kirchner καὶ τὴν ἀντίρρησιν τοῦ Rouilloux ἔ.ἀ. ἀριθ. 6 ἐν σ. 117. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατὰ τὴν νέαν κατάταξιν τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων ὑπὸ τοῦ Meritt ἐν *The Athenian Year*, σ. 233 χρονολογεῖται εἰς τὸ 261 - 60 π.Χ.

39. IG II² 844. Πρβλ. ἐπίσης IG II² 174 καὶ 558.

40. J. Rouilloux ἔ.ἀ. ἀριθ. 15. Ἐπίσης IG II² 1225 κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ M. Holleaux, *Études* I, σ. 375.

41. IG XII 7,36 (Ἀρκεσίνης): *[τ]ῆν π[ᾶ]σα[ν] σπουδὴν ἐποίησατο εἰς τ[ὸ] ἀνασ[ω]θῆναι τοὺς πολίτας πάντας [τοὺς] ἀχθ[έ]ντας, ἐφ' ὅσον ἐστὶν δυνατή.* IG XII 7, 386 (Ἀμοργοῦ): *[α]ὐτοὶ δὲ ὑπὲρ τούτων προήγηρηται [ὄ]μηρεῦεν, ἐνδεικνύμενοι πᾶσαν [φι]λοτιμίαν, ὅπως μῆτε τῶν πολιτῶν μηδεὶς ἀχθεῖ ἐπ[ὶ] τ[ὸ] λάφυρον μηδὲ πρᾶθεῖ.* Περὶ σχετικῶν περιπτώσεων βλ. L. Robert, *Hellenica* XI-XII, σ. 133 - 137, IG IV 750, IG XII 9, 6, IG IX 2, 66, IG II² 657, F.d.D III, I 457, Ἀθηνᾶ 1908 σ. 199 (Ἐρυθρῶν), Wilhelm, *Jahreshefte* 8 (1905), σ. 276 - 285 (Ὑμηττοῦ), L. Robert, *Études Anatoliennes*, σ. 92 - 94, Wilhelm Anz. Wien 1922, σ. 76 - 78, αὐτόθι 1924 σ. 97 - 98, Ziebarth: *Beitrage zur Geschichte des Seeraubs und Seehandels im alten Griechenland*, σ. 104 - 116. Περὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν δούλων πρβλ. Πολυδεύκη 3, 78: *σώματα δ' ἀπλῶς οὐκ ἂν εἴποις ἀλλὰ δούλα σώματα.*

42. J. Rouilloux ἔ.ἀ. σ. 65.

πειρατικάς επιδρομάς εἰς τὸν Ραμνοῦντα εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα ἐπιγραφῆς⁴³ : *τῆς τε φυλακῆς ἐπεμελήθη τῆς κατὰ τὴν χώραν ὅπως ἂν οἱ γεωργοῦντες ἔχωσι τὴν ἀσφάλειαν.*

Διὰ τῆς λέξεως *πόλις* ἐννοεῖται ἐνταῦθα ἡ τῶν Ἀθηναίων, ἡ περιλαμβανομένη ἐντὸς τῶν τειχῶν, καλουμένη συνήθως εἰς τοὺς συγγραφεῖς καὶ τὰς ἐπιγραφὰς *ἄστυ*. Γενικῶς ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν ὀλοκλήρου τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους τῆς Ἀττικῆς, ἐνταῦθα ὅμως ὁ Ραμνοῦς ἀποτελεῖ μέρος τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὸ δὲ ἐξεταζόμενον ψήφισμα κάμνει διάκρισιν μεταξὺ Ραμνοῦντος καὶ *πόλεως*. Ἡ λέξις αὕτη, ἐπίσης, δὲν χρησιμοποιεῖται διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν δήμου τινός, ἂν ὑποτεθῆ ὅτι δὲν ἐννοεῖται τὸ *ἄστυ*⁴⁴.

Στίχ. 25 : *ἐν ἐπισταθμείαι.*

Ἡ ἐπισταθμεία, ἡ στάθμευσις διερχομένων ἔκ τινος τόπου στρατευμάτων καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῶν κατοίκων τοῦ τόπου πρὸς στέγασιν τῶν στρατιωτῶν καὶ παροχὴν τροφῆς, ἐθεωρεῖτο λειτουργία ἐπαχθεστάτη, ἡ δὲ ἐξ αὐτῆς ἀπαλλαγὴ προνόμιον ἐξαιρετικόν⁴⁵.

Τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφερόμενα ἀνάγονται εἰς δύο περιόδους. Οἱ στίχοι 2 - 4 ἀναφέρονται εἰς τὴν ἵππαρχίαν τοῦ Ἐπιχάρους ἐπὶ Λυσιθείδου ἄρχοντος κατὰ τὸ ἔτος 272 - 1 π.Χ.⁴⁶. Οἱ ὑπόλοιποι, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὸ κύριον μέρος τοῦ ψηφίσματος, ἀναφέρονται εἰς τὴν δρᾶσίν του ὡς στρατηγοῦ ἐπὶ τὴν παραλίαν ἐπὶ Πειθιδήμου ἄρχοντος τὸ ἔτος 265 - 64 π.Χ.⁴⁷. Τὸ ψήφισμα ἐψηφίσθη καὶ ἐγράφη εἰς τὴν στήλην τὸ ἔτος 264 - 63, ἐπὶ Διογνήτου ἄρχοντος (πρβλ. SEG XIV 64, ὅπου τιμῶνται διὰ χρυσοῦ στεφάνου, ἐπὶ Πυθαράτου ἄρχοντος τὸ 271 - 70, οἱ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, ἐπὶ Λυσιθείδου ἄρχοντος, διατελέσαντες ταξίαρχοι. Ὁμοίως ἐτιμήθη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ὁ Ἐπιχάρης διὰ τὴν ἵππαρχίαν του).

Ὁ τόπος εὐρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς, ὁ προτείνων τὸ ψήφισμα, ἡ μνεῖα τοῦ ἀξιώματος τοῦ στρατηγοῦ ἐπὶ τὴν παραλίαν καὶ ἡ τοῦ ἱεροῦ τῆς [*Νεμέσεω*]/ς, τοποθετοῦν τὰ δρώμενα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ φρουρίου καὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ραμνοῦντος, εὐρύτερον δὲ εἰς τὸν χώρον τὸν ὀρίζομενον ἀπὸ βορρᾶ ὑπὸ τῆς βρεχούσης τὸ φρούριον θαλάσσης, ἀπὸ νότου δὲ ὑπὸ τῶν λόφων, οἱ ὅποιοι χωρίζουν τὴν πεδιάδα τοῦ Λιμικοῦ ἀπὸ τῆς πεδιάδος τοῦ Μαρθῶνος καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ὑπὸ λόφων ἀγόνων, οἱ ὅποιοι περικλείουν τὴν περιοχὴν καὶ δημιουργοῦν τὴν εἰκόνα ἐνὸς ὑψηπέδου. Ἡ ἐπιγραφή ὀρίζει ἀκόμη ἀκρι-

43. J. Pouilloux ἔ.ἀ. ἀριθ. 19. Βλ. ἐπίσης M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, σ. 1038. Τὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα παρὰ Ziebarth ἔ.ἀ. σ. 100 - 117 ὡς καὶ παρὰ H. A. Ormerod, *Piracy in the ancient World*.

Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ κολάζω βλ. M. Holleaux, *Études* IV, σ. 155 καὶ σημ. 4. Ὁ L. Robert, *Hellenica* XI - XII, σ. 175 - 76 παραθέτει σχετικὰ κείμενα ἐπ' εὐκαιρίᾳ νέας μελέτης καὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ἐπιγραφῆς IG II² 823.

44. Περιπτώσεις χαρακτηρισμοῦ τοῦ ἄστεως διὰ τῆς λέξεως *πόλις* ὑπάρχουν πολλοὶ π.χ. Θουκ. A, 64, 2· 93, 7. Πλάτ. Θεαίτ. 142a. Λυκούργ. κατὰ Λεωκράτους 86.

45. M. Launey ἔ.ἀ. σ. 696 - 97. L. Robert, *Hellenica* III, σ. 84. Τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀνάλογα παραδείγματα πολλὰ.

46. B. D. Meritt, *The Athenian Year*, σ. 233. Ψηφίσματα ἐπὶ Λυσιθείδου IG II² 1316, 1317, SEG XV 63—66.

47. Meritt ἔ.ἀ. Ἐπὶ Πειθιδήμου συνεστήθη ἡ ὑπὸ τοῦ Χρεμωνίδου Ἐτεοκλέους Αἰθαλίδου προταθεῖσα συμμαχία IG II² 687 κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ.

βέστερον τὸν χῶρον, διότι ἀναφέρει (στίχ. 8) ὅτι ὁ Ἐπιχάρης συνεκέντρωσε τοὺς καρπούς μέχρις ἀποστάσεως τριάκοντα σταδίων. Ὡς ἀφετηρίαν τῆς ἀποστάσεως αὐτῆς πρέπει νὰ λάβωμεν τὸ ἱερὸν τῆς Νεμέσεως, τὸ ὁποῖον διὰ τοὺς δημότας ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ κέντρον τῆς περιοχῆς, ὅπου ἐπίσης ἦτο ἐγκατεστημένον τὸ στρατηγεῖον τοῦ Ἐπιχάρους. Ἡ ἀπόστασις αὐτὴ μᾶς φέρει πάλιν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου Κάτω Σοῦλι, εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δὲ ἐννοεῖται ὡς μήκος μόνον, διότι τὸ πλάτος ὀρίζεται φυσικῶς ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ὑπὸ τῶν λόφων.

Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν φύονται σήμερον ὀλίγα ὀπωροφόρα δένδρα, δρύς τινες καὶ ἄμπελοι. Μέγα μέρος σπεύρεται διὰ σίτου. Καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐγένοντο αἱ αὐταὶ καλλιέργειαι, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς (στίχ. 8, 11). Καθ' ὅλην τὴν πεδιάδα δὲν ὑπάρχει σήμερον ὕδωρ, τὸ αὐτὸ δὲ συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ φρουρίου καὶ ἐν μέσῳ θεμελίων καὶ ἐρειπίων ἀνατολικῶς τοῦ ἱεροῦ σφζομένων δεξαμενῶν καὶ φρεάτων.

Τὰ περὶ τοῦ φρουρίου (στίχ. 7) εἶναι γνωστά⁴⁸, ἄλλωστε εἰς τὴν παροῦσαν περιπτῶσιν τοῦτο δευτερευόντως ἔχει σχέσιν.

Αἱ σκοπιαί, ὡς ἤδη ἐλέχθη, δὲν ἀπετέλουν κατασκευάς, τῶν ὁποίων θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀναζητήσωμεν τὰ λείψανα, ἀλλ' οὕτω χαρακτηρίζονται ἐπικαίρα καὶ δεσπόζοντα σημεῖα, κορυφαὶ λόφων, δένδρα ὑψηλά, ἐξ ὧν ἐγένετο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἐπιχάρους κατόπτεισις τῆς περιοχῆς.

Ἡ ταῦτισις τῆς στοᾶς πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ὀρλάνδου⁴⁹ περιγραφέντα λείψανα εἶναι δύσκολος, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὸς ὁ Ὀρλάνδος, ἐξ ἀρχιτεκτονικῶν καὶ μόνον κριτηρίων ὠθούμενος, ἀποκλείει ὅτι ἀνήκουν εἰς στοάν. Ἀναγκαστικῶς ὁμοῦς ἡ στοὰ θὰ πρέπει νὰ εὑρίσκειται πλησίον τοῦ ἱεροῦ, ἴσως εἰς τὸν νοτίως τῶν δύο ναῶν χῶρον, ἀνεξερευνήτον ἀκόμη καὶ καλυπτόμενον ὑπὸ ἐπιχώσεως, ἐφ' ὅσον προορισμός της ἦτο ἢ ἐν αὐτῇ διημέρευσις καὶ διανυκτέρευσις τῶν ἐν ἐπιφυλακῇ εὑρισκομένων στρατιωτῶν, πλησίον τοῦ στρατηγοῦ.

Τῶν φυλακτηρίων, ἐὰν ταῦτα ἦσαν ὡς τὸ πλησίον τοῦ χωρίου Βαρνάβας⁵⁰, θὰ ἔπρεπε νὰ σφζωνται ὑπολείμματα τὰ ὁποῖα νὰ ἀναγνωρίζονται. Τὸ πιθανώτερον ὁμοῦς εἶναι ὅτι ταῦτα ἦσαν λίθιναι μὲν κατασκευαί, πρόχειροι ὁμοῦς ἐξ ἀργῶν λίθων, προοριζόμεναι νὰ θεραπεύσουν τὰς προσωρινὰς ἀνάγκας τῆς περιστάσεως. Ταῦτα κατασκευάσθησαν εἰς σύντομον χρονικὸν διάστημα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς στρατηγίας τοῦ Ἐπιχάρους, τοῦτο δὲ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τῆς προχείρου κατασκευῆς. Ἡ θέσις των πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν πρὸς Ν. ἄκραν τῆς πεδιάδος τοῦ Ραμνοῦντος, εἰς τὴν περιοχὴν τῶν λόφων ὅπου διήρχετο ἢ ἐξ Ἀθηνῶν ὁδός.

Αἱ στέγαι τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πατρόκλου ἦσαν πρόχειροι ἐκ ξύλων καὶ κλάδων κατασκευαί, ὡς ἔχει ἤδη παρατηρηθῆ διὰ τὰ ἐντὸς τοῦ φρουρίου καταλύματα τῶν στρατιωτῶν⁵¹. Ἡ θέσις των πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ, ἴσως εἰς τὸν πρὸς Α. ἀναπεπταμένον χῶρον, μακρὰν πῶς τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἐπιχάρους. Πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ἓνα φυσικὸν διαχωρισμὸν τῶν στρατευμάτων τοῦ Πατρόκλου ἀπὸ τῶν ἐντοπίων.

48. J. Pouilloux, La Forteresse de Rhamnonte.

49. BCH 48 (1924), σ. 310.

50. W. Wrede, Attische Mauern, σ. 32 ἀριθ. 82 εἰκ. 82.

51. J. Pouilloux ἑ.ἄ. σ. 79. Δημοσθ. κατὰ Κόνωνος 4-5 περὶ τῆς φρουρᾶς τοῦ Πανάκτου.

Ἡ συγκέντρωσις ὄλων τῶν ἀνωτέρω στοιχείων, ἤτοι τῶν σκοπιῶν, τῆς στοᾶς, τῶν φυλακτηρίων καὶ τῶν καταλυμάτων τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πατρόκλου ἐντὸς τῆς ὀρισμένης περιοχῆς τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς πεδιάδος, ἐξηγεῖται εὐκόλως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Ἐπιχάρης ἐλάμβανε μέτρα διὰ τὴν ἀπόκρουσιν ἐπιθέσεως ἀπὸ ξηρᾶς, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀττικῆς, ὡς ἐκ τούτου, ἐπειδὴ τὸ νευραλγικὸν σημεῖον ἦτο ἡ πεδιάς, ἡ ὁποία παρεῖχε τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν συντήρησιν, ἰδίως εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, ὅλαι αἱ προσπάθειαι στρέφονται πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Ἐκ τῆς ἰδίας τῆς ἐπιγραφῆς προκύπτει, ἐφ' ὅσον εἶναι ὀρθὴ ἡ ἀποκατάστασις καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ στίχου 12, ὅτι τμῆμα τῆς περιοχῆς τοῦ Ραμνοῦντος εὕρισκετο εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ Νικόστρατος Ἐπιτέλου Ραμνοῦσιος εἶναι ἄγνωστος. Ἀπαντᾷ ἀκόμη ὡς προτεινῶν ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 56 τεμαχίου ψηφίσματος τοῦ Μουσείου Ραμνοῦντος : *Νικόστρατος Ἐπιτέλου*---. Πιθανότατα εἶναι ἀδελφὸς τοῦ Ἐπικούρου Ἐπιτέλου Ραμνοῦσιου, ἀναγραφῆς⁵² ἐπὶ ἄρχοντος Ὀλυμπιοδώρου τὸ 293 - 92 π.Χ. Ἡ ἀνάμιξις καὶ τῶν δύο ἀδελφῶν εἰς τὰ κοινὰ δεικνύει ὅτι ἀνήκον εἰς σημαίνουσαν οἰκογένειαν τοῦ Ραμνοῦντος.

Διὰ τὸν Ἐπιχάρην εἶναι ἀδύνατος μέχρι στιγμῆς οἰαδήποτε ὑπόθεσις. Ἡ ἔλλειψις, εἰς τὸ σφῶζόμενον μέρος τοῦ ψηφίσματος, τοῦ πατρωνύμου καὶ τοῦ δημοτικοῦ αὐτοῦ καθιστοῦν ἀδύνατον τὴν προσωπογραφικὴν του ταύτισιν πρὸς οἰονδήποτε ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ὁμωνύμων Ἀθηναίων. Αἱ φροντίδες του ὁμως διὰ τὴν καλύτεραν ὀργάνωσιν τῆς ἀμύνης, μαρτυροῦν ὅτι προήρχετο ἐκ πλουσίας οἰκογενείας, τὸ αὐτὸ δὲ φαίνεται καὶ ἐκ τῆς σταδιοδρομίας του. Ἰππαρχος τὸ 272 - 71 π.Χ., γίνεται στρατηγὸς τὸ 265 - 64. Οὐδὲν ὁμως ἄλλο ἀξίωμα ἀναγράφεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ διὰ τὰ μεσολαβούντα ἔτη. Ὅπως δὲ ὁμως θὰ ἐπρόκειτο περὶ ἀνδρὸς ἀνεγνωρισμένης ἱκανότητος, διὰ νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν θέσιν τοῦ στρατηγοῦ ἐπὶ τὴν παραλίαν, καθ' ἣν στιγμὴν αὕτη ἀπέκτα ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ ἀπὸ διπλωματικῆς πλευρᾶς λόγῳ τῆς παρουσίας τοῦ Πατρόκλου καὶ τῆς ἀνάγκης συνεργασίας μετ' αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἐκλογὴν του θὰ ἐβάρυνε καὶ τὸ ἀντιμακεδονικὸν φρόνημά του, τὸ ὁποῖον ἐμμέσως ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν.

Εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν καθηκόντων του δεικνύει ἱκανότητα καὶ διπλωματικότητα πρὸς τοὺς Ραμνοῦσιους, ὥστε νὰ ἐπαινῆται διὰ τὴν εὐσέβειάν του καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰς παραδόσεις καὶ τὰς συνηθείας τῶν δημοτῶν. Ἡ φροντίς του διὰ τοὺς αἰχμαλώτους ἀποβλέπει ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν αἰσθημάτων τῶν δημοτῶν, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν συντήρησιν τῶν δυνάμεών του.

Ὁ ἐν τῷ στίχῳ 23 ἀναφερόμενος Πάτροκλος δὲν εἶναι ἄλλος ἢ ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου Β' τοῦ Φιλαδέλφου *ὃς τριήρεσιν ὑπέπλει ναύαρχος Αἰγυπτίαις, ἃς Πτολεμαῖος ὁ Πτολεμαῖον τοῦ Λάγον τιμωρεῖν ἔστειλεν Ἀθηναίους, ὅτε σφίσιν Ἀντίγονος ὁ Δημητρίου στρατιᾷ τε αὐτὸς ἐσβεβληκῶς ἔφθειρε τὴν χώραν καὶ ναυσὶν ἅμα ἐκ θαλάσσης κατεῖργεν*⁵³.

Τὸ πλήρες ὄνομα αὐτοῦ εἶναι *Πάτροκλος Πάτρωνος Μακεδῶν*⁵⁴. Φιλολογικαὶ καὶ ἐπιγραφικαὶ μαρτυραὶ ἐπιτρέπουν νὰ ἀνασυστήσωμεν εἰς γενικὰς γραμμάς τὴν δρᾶσιν

52. *Hesperia* 7 (1938), σ. 97 ἀριθ. 17. Βλ. καὶ IG II² 389 καὶ 694.

53. Πανσανίας Α, 1.

54. I. CR. I Ὀλοῦς 4. IG XII 3, 320 (Θήρας). I. CR. III Ἰτανος 3. OGI 45.

του από τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐξ Αἰγύπτου μέχρι τοῦ τέλους σχεδόν τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου. Ὁ Μ. Launey⁵⁵ καθώρισε βάσει τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν, τὸν ἀνά τὸ Αἰγαῖον, ἀπὸ Ἀλεξανδρείας μέχρι Ἀττικῆς, πλοῦν τοῦ Πατρόκλου. Οὕτω κατὰ τὸν πλοῦν αὐτὸν γίνεται πρόξενος Ἰτάνου⁵⁶, πρόξενος Ὀλοῦντος⁵⁷, στεφανοῦται ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Θηραίων⁵⁸, διέρχεται ἐκ τῆς Κέω⁵⁹ καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν νῆσον τοῦ Πατρόκλου, ἔναντι τοῦ Σουνίου⁶⁰ ὅπου *τείχος γὰρ ᾠκοδομήσατο ἐν αὐτῇ καὶ χάρακα ἐβάλετο*. Ἡ μετέπειτα δρᾶσις του μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα ἐξεταζομένης ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ Πausανίου⁶¹.

Τὸ διὰ τὸν Ἐπιχάρην τιμητικὸν ψήφισμα τῶν Ραμνουσίων μᾶς εἰσάγει διὰ δευτερευούσης θύρας εἰς μίαν τῶν σημαντικωτέρων φάσεων τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου.

Τὰ βασικὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα περιέχει εἶναι δύο : Πρῶτον, ὅτι ὁ Ραμνοῦς μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς θητείας τοῦ ἄρχοντος Διογνήτου, ὅτε ἐγένετο τὸ ψήφισμα (264 - 63 π.Χ.) ἦτο ἐλεύθερος· δεύτερον, ὅτι ὁ Πάτροκλος ἢ τοῦλάχιστον στρατεύματα αὐτοῦ εἶχον ἀποβιβασθῆ ἐκ τῆς ἔναντι τοῦ Σουνίου νήσου εἰς τὸν Ραμνοῦντα, ὅπου ἐστρατοπέδευσαν, καὶ πιθανώτατα ἐλάμβανον μέρος εἰς συγκρούσεις ἐναντίον τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀντιγόνου.

Ἡ μέχρι τοῦ 1961 ἀντίληψις περὶ τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου, ὡς συνοψίζεται ὑπὸ τοῦ Ferguson⁶² εἶναι ὅτι, ἢ μεταξὺ Λακεδαιμονίων, Ἀθηναίων καὶ Πτολεμαίου Β΄ τοῦ Φιλαδέλφου συμμαχία ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου Γονατᾶ, δὲν ἀπέδωκε, διότι οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἀπεκλείσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου νοτίως τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἀποσταλεῖς πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων ναύαρχος Πάτροκλος ἠδράνησε καὶ περιωρίσθη εἰς τὴν ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν Πατρόκλου νῆσον. Οὕτω ὁ Ἀντίγονος ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ· νὰ ἐγκαταστήσῃ φρουρὰν εἰς τὴν Μουνυχίαν καὶ νὰ πολιορκήσῃ στενῶς τὰς Ἀθήνας. Αἱ Ἀθῆναι παρὰ ταῦτα, ἐπειδὴ ἦσαν καλῶς ἐφωδιασμένοι, δὲν ἐδείκνυον σημεῖα κάμψεως καὶ συνθηκολογήσεως. Λόγῳ ἀπασχολήσεως τοῦ Ἀντιγόνου εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τῆς Ἡπείρου πόλεμον, ἀπεσύρθη οὗτος τῆς Ἀττικῆς. Ἐν συνεχείᾳ⁶³ *Ἀντίγονος, τὰς Ἀθήνας βουλόμενος λαβεῖν εἰρήνην ἐσπέισατο τῷ τοῦ φθινοπόρου καιρῷ. Ἀθηναῖοι τὸν σῖτον κατασπείραντες, ὀλίγον ἐφύλαξαν τὸν ἀποχρήσοντα μέχρι τῆς τῶν καρπῶν ἀκμῆς. Ἐπεὶ δὲ ἤκμαζον οἱ καρποί, Ἀντίγονος μετὰ τοῦ στρατεύματος ἐς Ἀττικὴν ἐνέβαλεν. Οἱ δὲ, τοῦ σίτου τὸν μὲν καταναλωκότες, τὸν δὲ κωλοῦμενοι θερίζειν, Ἀντίγονον εἴσω τοῦ ἄστεος ἐδέξαντο καὶ ὑπήκουσαν ἅπασιν αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν»*.

Τὴν περὶ ἀδρανείας τοῦ Πατρόκλου ἀντίληψιν ἔθεσαν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν διὰ τῶν

55. L'Exécution de Sotadès et l'Expédition de Patroclus dans la Mer Égée ἐν REA 47 (1945), σ. 33 - 45.

56. I. CR. III Ἰτάνος 3—SEG II 512, τὸ ἀντίγραφον OGI 45.

57. I. CR. I Ὀλοῦς 4.

58. IG XII, 3, 320.

59. IG XII 5, 1061.

60. Πausανίας A, 1. Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ. Πάτροκλος.

61. Πausανίας A, 7, 3· Γ, 6, 4.

62. Hellenistic Athens, σ. 177 κ.έ.

63. Πολύαινος IV, 6, 20

μελετῶν των ἢ κ. Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου⁶⁴ καὶ ὁ καθηγητῆς κ. Vanderpool⁶⁵ μετὰ τῶν συνεργατῶν του τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Κορώνης. Ἡ κ. Βαρούχα ὑπεστήριξε τὴν ὑπαρξίν στρατοπέδου τοῦ Πατρόκλου εἰς τὴν σημερινὴν Ἑλιούπολιν καὶ φρουρίων εἰς τὸ Μικρὸ Καβούρι τῆς Βουλιαγμένης καὶ εἰς τὸ Πόρτο Ράφτη (Κορώνη). Καὶ τῶν δύο ὅμως τὰ ἐπιχειρήματα ἐπολεμήθησαν ὑπὸ τῆς V.R. Grace⁶⁶. Εἰδικῶς διὰ τὴν Κορώνην αὕτη θεωρεῖ ὅτι οἱ ἀμφορεῖς, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν ἐκεῖ, δὲν δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν εἰς ἐποχὴν νεωτέραν τοῦ 300 π.Χ.

Ἡ κ. Grace προχωρεῖ ἔτι περαιτέρω καὶ θεωρεῖ ὅτι τὸ διὰ τὸν Ἐπιχάρην ψήφισμα, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ παρὰ μόνον τοὺς στίχους 23-24, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐγκαταστάσεις τῆς νήσου τοῦ Πατρόκλου, σημειοῖ δὲ ὅτι, οὔτε εἰς τὸν Ραμνοῦντα οὔτε εἰς τὴν νήσον τοῦ Πατρόκλου ἔχουν εὐρεθῆ πτολεμαϊκὰ νομίσματα ὡς τῆς Ἑλιούπολεως καὶ τῆς Κορώνης.

Κατὰ σύμπτωσιν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν, καθ' ἃς εὐρέθη ἡ ἐξεταζομένη ἐπιγραφή, περισυνελέγη ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Νεμέσεως χαλκοῦν νόμισμα⁶⁷ τοῦ Πτολεμαίου Β' τοῦ Φιλαδέλφου, προερχόμενον βεβαίως ἐκ τινος στρατιώτου τοῦ Πατρόκλου (Πί ν. 40 β).

Αἱ μελέται τῶν τελευταίων ἐτῶν περὶ τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου, ἡ νέα χρονολόγησις τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων ὑπὸ τοῦ κ. B.D. Meritt καὶ ἡ ἐξεταζομένη ἐπιγραφή, ἐπιβάλλουν νέαν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τοῦ πολέμου αὐτοῦ.

Ὁ καθηγητῆς κ. Meritt πιστεύει⁶⁸ ὅτι ὁ Χρεμωνίδειος πόλεμος δὲν ἤρχισεν, ὡς εἶναι κοινῶς παραδεδεγμένον, ἐπὶ Πειθιδήμου ἀρχοντος τὸ 265-64 π.Χ. διὰ τῆς συνάψεως τῆς συμμαχίας IG Π² 687, ἀλλὰ πολὺ πρότερον, ἐπὶ Μενεκλέους ἀρχοντος, τὸ 267-66. Ὡς ἐπιχείρημα φέρει τὴν ἐπιγραφὴν IG Π² 665, ἐπὶ ἀρχοντος Νικίου Ὁτρυνέως, ἥτις τιμᾷ τοὺς ἐπὶ Μενεκλέους ἀρχοντος ἐφηβεύσαντας, οἵτινες *πολέμου κατέχοντος τὴν πόλιν διέμει[ναν] πάντες εὐτακτο[ῦντες καὶ πε]ιθόμενοι τοῖς τε νόμο[ις κα]ὶ τῶι κοσμητε[ῖ κα]ὶ [διετέλεσα]ν τὸν ἐνιαυτὸν τὰς τε [φυλακ]ὰς λειτου[ρ]γοῦντες καὶ ἅπαν[τα] τὰ παραγγελόμενα ὑπὸ [τοῦ σ]τρατηγοῦ εἰς τὴν τοῦ Μ[ου]σίου φυλακὴν, καθάπερ ἐτάχθησαν ὑπὸ τοῦ δήμου.*

Τὸν ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς ἀναφερόμενον πόλεμον θεωρεῖ ὁ κ. Meritt ὡς τὴν πρώτην φάσιν τοῦ Χρεμωνιδείου, ὅστις διὰ τῆς συμμαχίας τῆς ὑπὸ τοῦ Χρεμωνίδου προταθείσης, IG Π² 687, ἐξετάθη πλατύτερον. Τὴν ἄποψιν αὐτὴν, ἡ ὁποία διεμορφώθη

64. Συμβολὴ εἰς τὸν Χρεμωνίδειον πόλεμον AE 1953 - 54 Γ' (1961), σ. 321 - 349 πίν. I - III.

65. Koroni: A Ptolemaic Camp on the East Coast of Attica, Hesperia 31 (1962), σ. 26 - 61. πίν. 13 - 23. Excavations at Koroni (Porto - Raphiti), Klio 39 (1961), σ. 270 - 273. πρβλ. J. καὶ L. Robert, REG 76 (1963), ἀριθ. 90 καὶ REG 77 (1964), σ. 160 ἀριθ. 168.

66. Notes on the Amphoras from the Koroni Peninsula, Hesperia 32 (1963), σ. 319 - 334. πρβλ. Hesperia 33 (1964), σ. 69 - 75 καὶ J. καὶ L. Robert REG 77 (1964), σ. 160 ἀριθ. 169 καὶ 169a.

67. Κατὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κ. Μ. Οἰκονομίδου τὸ νόμισμα (βιβλ. εἰσαγ. Νομισμ. Μουσείου ἀριθ. 66) ἔχει ὡς ἐξῆς : **Α** 27. Ἐμ. Κεφαλὴ Διὸς δαφνοστεφῆς δεξ. Ὁπ. ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Ἄετος Ἰστάμενος ἐπὶ κερανοῦ πρὸς ἀριστ. Ἐν τῷ πεδίῳ ἀριστ. ἀσπίς καὶ ΣΙ ὑπὸ τὴν ἀσπίδα, ἀνωθεν αὐτῆς μονογράφημα ἀσαφές (Π.). Κάτωθεν τῶν ποδῶν τοῦ αἰετοῦ μονογράφημα **Α**. Τύπος Svoronos II σ. 84, ἀριθ. 556.

68. B. D. Meritt, The Year of Kydenor, Χαριστήριον εἰς Α.Κ. Ὁρλάνδον Α', σ. 196 - 97.

κατόπιν τῆς νέας κατατάξεως τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων ἐν *The Athenian Year*, εἶχεν ἐκφράσει γενικῶς καὶ ὁ W.S. Ferguson παλαιότερον⁶⁹.

Ἡ περὶ τοῦ Πατρόκλου σημαντικωτάτη πληροφορία τοῦ ψηφίσματος τοῦ Ραμνούντος ἐπιβεβαιοῖ κατὰ μέρος τὰς εἰκασίας τῆς κ. Βαρούχα καὶ τοῦ κ. Vanderpool, δυσυποδείκτους ἄνευ τῆς ρητῆς αὐτῆς μαρτυρίας. Τὸ περὶ τὰς κινήσεις καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Πατρόκλου σκότος διαλύεται ὀλίγον, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχωμεν ἐνδείξεις περὶ τοῦ βαθμοῦ συμμετοχῆς του εἰς τὸν πόλεμον. Πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ὁ Πάτροκλος ἀφιχθεὶς τὸ ἔτος τῆς ἀρχοντίας τοῦ Πειθιδήμου (265-64 π.Χ.) ἐγκατεστάθη μὲν ἀμέσως εἰς τὴν ὁμώνυμον νῆσον, ὅπου ἦτο καὶ τὸ ναυτικὸν τοῦ ὀρμητήριον καὶ ὅπου ἐστάθμευεν ἡ κυρία αὐτοῦ δύναμις, ὁπόθεν ἠδύνατο νὰ ἐλέγχει τὰ ἀττικὰ ὕδατα ὡς εὐρισκόμενος εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς ναυτικῆς ἀποστάσεως Ραμνούντος - Πειραιῶς, ἀπέστειλε δὲ μικρὰς στρατιωτικὰς μονάδας ὡς κατὰ ξηρὰν βοήθειαν εἰς τὸν Ραμνούντα, πιθανῶς δὲ ὠχύρωσε τὴν Κορώνην καὶ τὸ Μικρὸ Καβούρι.

Δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ μεγάλων πεζικῶν δυνάμεων τοῦ Πατρόκλου, ἐφ' ὅσον ὁ χαρακτήρ τῆς ἀποστολῆς του, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν πηγῶν, ἦτο καθαρῶς ναυτικός. Ἡ περὶ αὐτοῦ μαρτυρία τοῦ Πausanίου⁷⁰ εἶναι σαφῆς: *Πάτροκλος ἀποστέλλων ἀγγέλους προέτρειπεν Λακεδαιμονίους καὶ Ἀρέα ἄρχειν πρὸς Ἀντίγονον μάχης, ἐκείνων δὲ ἀρξάντων οὕτω καὶ αὐτὸς κατὰ νότον τοῖς Μακεδόσιν ἔφασκεν ἐπικεῖσθαι· πρότερον δὲ οὐκ εἰκὸς εἶναι σφᾶς Αἰγυπτίους τε ὄντας καὶ ναύτας Μακεδόσιν ἐπιέναι πεζῇ.*

Τὴν πεζικὴν του πολεμικὴν εἰσφορὰν ὁ Πάτροκλος ὑπελόγιζεν ὡς δευτερεύουσαν καὶ ἀπλοῦν ἐξαναγκασμὸν τοῦ Ἀντιγόνου νὰ μάχεται διμέτωπον ἀγῶνα ἀπὸ ξηρᾶς. Ἡ παρ' Ἀθηναίῳ⁷¹ ἐξ ἄλλου πληροφορία τοῦ Φυλάρχου εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς κατὰ ξηρὰν ἀπορίας δυνάμεων καὶ τῆς προσπάθειας τοῦ Πατρόκλου, ὅπως ἐξαναγκάσῃ διὰ τῆς προκλήσεως αὐτῆς τὸν Μακεδόνα βασιλέα εἰς ναυτικὴν ἀναμέτρησιν. Ὁ ἀποκλεισμὸς ὅμως τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης πέραν τοῦ Ἴσθμοῦ καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Ἀντιγόνου, ὡς ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ Πολυαίνου⁷², ἔδωσαν τοιαύτην τροπὴν εἰς τὰ γεγονότα, ὥστε ἡ ὑπὸ αἰσίους οἰωνοὺς ἀναγγελθεῖσα βοήθεια τοῦ Πτολεμαίου νὰ ἀποβῇ εἰς μάτην⁷³.

Ἡ ναυτικὴ δύναμις ὅμως τοῦ Πατρόκλου δὲν ἠμπόδισεν, τὴν ἀπαξ, ὡς φαίνεται κατὰ τὴν στρατηγίαν τοῦ Ἐπιχάρου, πειρατικὴν ἐπιδρομὴν ἐναντίον τοῦ Ραμνούντος.

Ἡ πειρατεία εἶχεν ἤδη κατὰ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος π.Χ. μακρὰν παράδοσιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Δημοσθένους ἠκμαζεν εἰς τὸν Εὐβοϊκόν, ὡς λέγει αὐτὸς ὁ ρήτωρ⁷⁴: *ἄπλους δὲ ἡ θάλασσα ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Εὐβοίας ὀρμωμένων ληστῶν γέγονεν.* Κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα παρουσιάζεται ἀναβίωσις τῆς πειρατείας ἕνεκα δὲ τούτου καθίσταται ἐπι-

69. *Athenian Tribal Cycles*, σ. 74.

70. Γ, 6, 4.

71. VII 334 α: *«οἶδα δὲ καὶ Φύλαρχον εἰρηκότα που περὶ μεγάλων ἰχθύων καὶ τῶν συμπεμφθέντων αὐτοῖς σύκων χλωρῶν, ὅτι αἰνιττόμενος Πάτροκλος ὁ Πτολεμαίου στρατηγὸς Ἀντιγόνῳ τῷ βασιλεῖ ἔπεμπεν, ὡς Δαρεῖω Σκόθαι ἐπερχομένῳ αὐτῶν τῇ χώρα· ἔπεμψαν γὰρ οὗτοι μὲν, ὡς φησὶν Ἡρόδοτος, ὄρνιν καὶ οἰστὸν καὶ βάτραχον· ἀλλ' ὁ γε Πάτροκλος ὡς διὰ τῆς τρίτης τῶν ἱστοριῶν φησὶν ὁ Φύλαρχος, πέμφθέντων τῶν προειρημένων σύκων καὶ ἰχθύων, ἐτύγχανεν δὲ κοθωνιζόμενος ὁ βασιλεὺς καὶ ὡς πάντες διηποροῦντο ἐπὶ τοῖς δώροις, ὁ Ἀντίγονος γελάσας πρὸς τοὺς φίλους ἔφη γινώσκειν τί βούλεται τὰ ξένια· ἢ γὰρ θαλαττοκρατεῖν ἡμᾶς φησι Πάτροκλος ἢ τῶν σύκων τρώγειν».*

72. IV, 6, 20. Τὸ χωρίον παρατίθεται ἀνωτέρω.

73. Βλ. Βαρούχα, ἔ.ἀ. σ. 321 καὶ σημ. 4.

74. Περὶ τοῦ στεφάνου, 241.

τακτική ή ανάγκη αποτελεσματικής προστασίας των ανατολικών ακτών της Ἀττικής. Κατά τὸν J. Rouilloux⁷⁵ τοῦτο ὑπῆρξεν εἰς τῶν λόγων διαιρέσεως τῆς Ἀττικῆς εἰς δύο στρατηγίας, τὴν τῆς χώρας (Ἐλευσίς) καὶ τὴν τῆς παραλίας.

Ἡ συνταρακτικὴ ὅμως μαρτυρία τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ὅτι, οἱ πειραταὶ οὗτοι παρεκινούντο καὶ ὠδηγοῦντο ὑπὸ Ἀθηναίων προερχομένων ἐκ τοῦ πολιορκουμένου ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου ἄστεως. Τούτους ὁ ἀντιμακεδὼν Ἐπιχάρης συλλαμβάνει καὶ τιμωρεῖ σκληρῶς, διότι αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχει ὁ χαρακτηρισμὸς *ἀξίως*.

Ἡ μακεδονίζουσα μερὶς ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν ἀντιλαμβάνεται, ὅτι αἱ δυνάμεις τοῦ Ἀντιγόνου ἀπὸ ξηρᾶς μόνον δὲν εἶναι ἱκαναὶ νὰ φθείρουν τὸν Ἐπιχάρη, ἐξ ἄλλου δὲ ὁ ἀγὼν διὰ τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας καθίσταται πολυμέτωπος, ἐὰν ὑπολογίσωμεν καὶ ἄλλας μεμονωμένας ἐστίας ἀντιστάσεως. Οὕτως οἱ πειραταὶ εἶναι ἐκ τῶν νώτων ἀντιπερισπασμὸς.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ μᾶς εἰσάγει εἰς τὰ πολιτικὰ πάθη τῶν Ἀθηνῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχὴν πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Δημοσθένους. Ἡ σφοδρότης ὅμως τῶν παθῶν αὐτῶν δὲν εἶναι μικροτέρα τῶν παλαιῶν καὶ φθάνει μέχρι προδοσίας.

Οὕτως εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν βλέπομεν δύο τάσεις ἐξ ἴσου ἰσχυράς εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῶν Ἀθηνῶν. Ἀφ' ἐνὸς τὸ κόμμα τοῦ Χρεμωνίδου, τὸ ὁποῖον σύρει τὴν πόλιν εἰς συμμαχίας αἱ ὁποῖαι ἐξυπηρετοῦν ἀνταγωνισμοὺς τρίτων, ἀφ' ἑτέρου τὸ μακεδονικὸν τὸ ὁποῖον δὲν διστάζει νὰ βοηθήσῃ ἐνεργῶς καὶ δι' ἀποφασιστικῶν μέσων τὴν πραγματοποίησιν τῶν πολιτικῶν του σκοπῶν. Εἶναι ἀνάγλυφος ἡ σύγχυσις ἢ ὁποῖα ἐπικρατεῖ εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν πραγματικότητα διστάζουν εἰς τὴν ἐκδήλωσιν σαφοῦς πολιτικῆς τοποθετήσεως. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὅλος πόλεμος εἰς τὴν Ἀττικὴν κυριαρχεῖται ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τῆς ἀναποφασιστικότητος, ἢ ἔλλειψις δὲ ἐντόνου δράσεως ὑπὸ τοῦ Πατρόκλου πρέπει ἴσως νὰ ἀποδοθῆ ἐν μέρει εἰς αὐτὴν⁷⁶.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

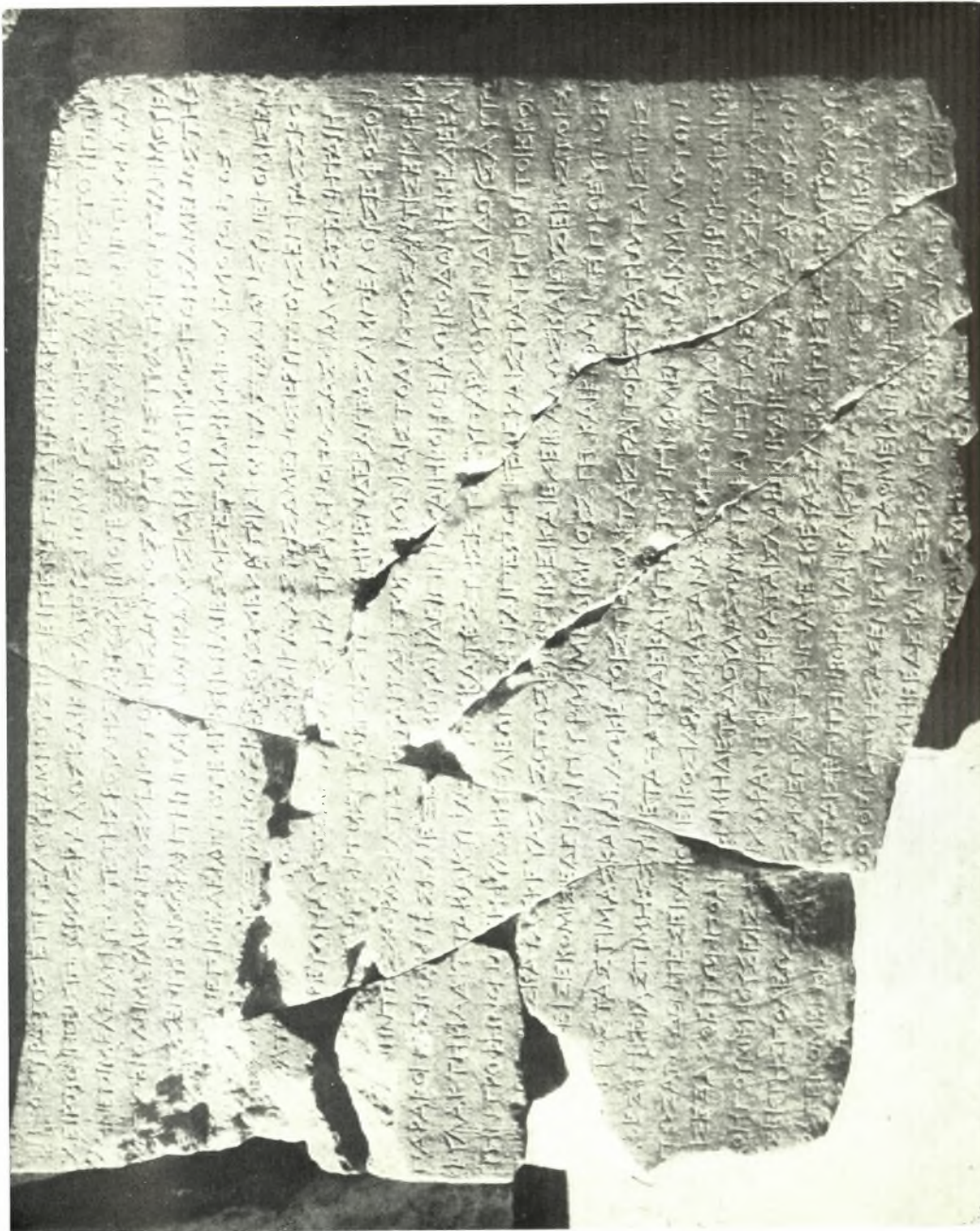
75. ἔ.ἀ. σ. 65.

76. Διὰ τῆς ἀνωτέρω μελέτης ἐπεχειρήθη ἡ τοποθέτησις τῆς δημοσιευομένης ἐπιγραφῆς εἰς τὸ ἱστορικὸν τῆς πλαίσιον καὶ ἡ συναγωγὴ τῶν συμπερασμάτων τῶν ἐχόντων σχέσιν μὲ τὸν Ραμνοῦντα κατὰ τὸν Χρεμωνίδειον πόλεμον. Μία νέα μελέτη περὶ τοῦ πολέμου αὐτοῦ, ὅπου θὰ συνεκεντρῶντο ὅλαι αἱ πηγαὶ καὶ μαρτυρίαι θὰ ἤξιζε νὰ γίνῃ.

Εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς μελέτης αὐτῆς πολλὰς πληροφορίας θὰ ἔδιδε συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Νεμέσεως, ὅπου ἴσως θὰ εὐρίσκοντο καὶ τὰ ἐλλείποντα τεμάχια τοῦ ψηφίσματος τοῦ Ἐπιχάρους. Πρέπει δὲ νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ στήλη δὲν φαίνεται νὰ ἐξετέθη εἰς τὸ ὑπαίθριον ἐπὶ μακρὸν. Δὲν θὰ ἦτο τολμηρὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αὕτη ἐθραύσθη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀντιγόνου μετὰ τὴν κατὰληψιν τοῦ Ραμνοῦντος.

[Εἶχεν ἤδη παραδοθῆ ἀπὸ μακροῦ, τὸ χειρόγραφον τῆς μελέτης ταύτης πρὸς ἐκτύπωσιν, ὅτε ἔλαβον γνῶσιν, χάρις εἰς τὴν καλωσύνην τοῦ κ. Vanderpool τῆς διατριβῆς τοῦ κ. James R. McCredie, *Fortified Military Camps in Attica, Hesperia: Supplement XI, 1966*. Ὁ συγγραφεὺς διὰ μακρῶν διαλαμβάνει περὶ τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου. Ὑπηρεσιακαὶ ἐνασχολήσεις ὅμως καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκτυπωθῇ τὸ ταχύτερον ἢ μελέτη μου, βραδύνασα ὑπὲρ τὸ δέον, δὲν μοῦ ἐπέτρεψαν τὸν συσχετισμὸν τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς τὰ συμπεράσματα τοῦ κ. McCredie. Ἡ νέα περὶ τῶν ἀττικῶν ὀχυρῶσεων μελέτη, σημαντικὴ καθ' ἑαυτὴν, προσφέρει πολλὰ νέα στοιχεῖα εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου].

Μουσείον Ρερμούντος. Τιμητικόν ψήφισμα υπ' ἀριθ 1

Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

Μουσείον Ραμνουντος: α. Ἐνεπίγραφον θραύσμα ὑπ' ἀριθ. 2, β. Χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Πτολεμαίου Β' τοῦ Φιλαδέλφου, περισυλλεγὲν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Νεμέσεως, γ. Ἐνεπίγραφον θραύσμα ὑπ' ἀριθ. 3

Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ